

19. YÜZYILDA KOCAELİ'NDE MİSYONERLİK FAALİYETLERİ

Resul Narin*

Özet:

Kocaeli Sancağı, bulunduğu coğrafi konum itibarıyla Osmanlı Devleti'nin önemli sancaklarından biri olma özelliğini sürekli olarak korumuştur. Misyonerlik amacı güden devletler 19. yüzyılda Osmanlı Devletinin birçok bölgesini olduğu gibi Kocaeli'ni de misyonerlik hareketlerinin etkisi altına almışlardır.

Misyonerlik faaliyetlerinin iyi bir siyasi propaganda malzemesi olduğunu fark eden batılı devletler, Osmanlı Devleti'ndeki bu faaliyetlerini özellikle 19. yüzyılda büyük ölçüde arttırmışlardır. Bu faaliyetlerde başı çeken ülkelerden olan Amerika ve İngiltere vatandaşı olan birçok misyoner diğer Osmanlı topraklarında olduğu gibi Kocaeli Sancağı içerisinde de faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bu yolla Kocaeli'nde yüzyıllarca kardeş gibi yaşayan Ermeni ve Rum Osmanlı vatandaşlarını etkileri altına almaya çalışmışlardır.

Anahtar Kelimeler: Gayrimüslimler, Kocaeli Tarihi, Osmanlı'da Misyonerlik, Osmanlı Ermeni ve Rumları

Abstract:

District of Kocaeli, as of its geographical position, consistently has maintained feature of becoming one of the most important districts of Ottoman Empire. In 19. Century, states who aims missionary effected Kocaeli as with many regions of the Ottoman Empire.

Western states which realized missionary activities were good political propaganda, greatly increased these activities in the Ottoman Empire especially in 19. century. Many missionaries who were citizens of the United States and Britain who were the leading countries in this activity made activities in District of Kocaeli as in the other ottoman lands. In this way, the Armenian and Greek Ottoman citizens who lived like brothers for centuries in Kocaeli worked to take under the effects.

Key Words: Non-Muslims, History of Kocaeli, Missionary in the Ottoman, Ottoman Armenians and the Greeks

GİRİŞ

Osmanlı Devleti, gerek din ve gerekse etnik açıdan mozaik bir yapıya sahipti. Ülkenin egemenlik sahası içerisinde Müslümanların dışında Katoliklerden; Latinler, Katolik Ermeniler, Katolik Gürcüler, Katolik Süryaniler, Kildaniler, Marunîler, Kiptiler, Katolik Rumlar, Katolik olmayanlardan Ortodokslar, Gregoryenler, Nasturiler, Yakubiler, Melkitler, Mandeiler, Musevi-

* Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, Haber Merkezi. rnarin@sakarya.edu.tr

lerden; Rabbaniler, Karailer, Samiriler ve ayrıca Sabiiler bulunuyordu (Öztürk 12.01.2010).

Adı zikredilen birçok etnik gurubu bünyesinde barındıran Osmanlılar fethettikleri topraklarda yaşayan farklı dinlere mensup insanların İslâm dinine girmeleri yönünde baskı uygulamak bir tarafa bu insanların inanç ve vicdan hürriyetlerini koruma altına almışlardır. Üstelik birinin diğerine baskısına da müsamaha etmemiştir. Osmanlı Devleti'nde uygulamaya konulan millet sistemi gereği olarak gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarının dini işlerine hiç bir zaman müdahale edilmemiş ve bu sebeple din ve milliyetlerini korumaları mümkün olmuştur. Sultan II. Mahmut'un "*tebaamdan Müslümanları ancak camide, Hıristiyanları kilisede, Musevileri de havrada tanımak isterim.*" şeklindeki ünlü ifadesi 1839 Tanzimat ve 1856 Islahat fermanlarında resmi bir hüviyet kazanmıştır (Özcan 2000: 107).

Osmanlı Devleti'nde Osman Bey zamanında bile gayrimüslimlerin hak ve hukukları koruma altındaydı. Bir cuma günü Germiyan Türk Beyi Alişir'in tebaasından bir Müslüman ile Bilecik Rum liderine bağlı bir Hıristiyan arasında vuku bulan anlaşmazlıkta Osman Bey Hıristiyan lehine hüküm vermişti. Daha sonraki tarihler için de buna benzer yüzlerce örnek bulmak mümkündür. Günümüze kadar intikal eden Şer'îye Sicilleri ve diğer arşiv kaynakları buna şahadet etmektedir. Hiç bir gayrimüslim, dini yüzünden haksızlığa uğramamış, kanun önünde eşitlik statüsü korunmuştur. İdarecilerin de gayrimüslim tebaaya yönelik haksızlıkları ilgili merciler tarafından anında bertaraf edilmiştir. Semt pazarlarının günü bile bu kesimin dini günlerine gelmemesine çalışılarak mağdur olmaları önlenmeye çalışılmıştır. Bilecik'te semt pazarının günü mahalli idare tarafından pazartesinden pazar gününe alındığında dini günlerine rast geldiğinden gayrimüslimlerin şikâyeti üzerine tekrar merkezi idare tarafından pazar gününe alınmıştır (Ercan 2000: 396; Öztürk 12.01.2010).

Benzer bir hadise 1817'de Kocaeli Sancağına bağlı olan Adapazarı Kazasında vuku bulmuştur. Kurulan semt pazarı reyanın tatil ve dini günü olan Pazar gününe denk geldiğinden bunun cumartesi gününe alınması için merkezi hükümet mahalli idarecilere talimat gönderiyordu. Konuyla ilgili 23 Şubat 1817 (6 Rebiyülâhır 1232) tarihinde Kocaeli ve Hüdavendigar mutasarrıflarına ve Adapazarı naibine bir hüküm yazılmıştı (BOA. C. BLD. 32/1592). İlerleyen tarihlerde de bu hususta yazışmalar devam etmekteydi.¹ Bununla beraber Benzer bir durum 31 Mart 1831 (17 Şevval 1246) tarihinde vuku bulmuştu. Bu tarihte Adapazarı'nda yaşayan Rumlar; pazar günleri Adapazarı'nda kurulmakta olan pazarın kendilerinin ayinlerinin tatil gününe denk geldiğinden alışveriş edemediklerini beyan etmişler ve ku-

¹ Adapazarı'nda kurulmakta olan pazar ile ilgili 31 Ağustos 1820 (22 Zilhicce 1235) tarihli bir belgede; "Kocaeli Sancağındaki Adapazarı Kasabasında Pazar günleri kurulmakta olan pazarın cumartesi günleri kurulması.." bildirilmişti (BOA. C. BLD. 114/5683)

rumakta olan pazarın cumartesi günü kurulmasına müsaade edilmesini istemişlerdi (BOA. C. İKTS. 29/1432).

1789 Fransız İhtilalından sonra imparatorlukların dağılma sürecine girmesi ve milliyetçilik ilkesinin ön plana çıkması ile birlikte Fransa, İngiltere ve Rusya'nın Osmanlı Devleti'ndeki gayrimüslim tebaayı kendi menfaatleri yönünde hareketlendirdikleri görüldü. Osmanlı Devleti gerek iç ve gerek dış sebeplerden dolayı güçsüzleştikçe yabancı devletlerin içişlerine müdahalesi de aynı oranda artıyordu. Osmanlı Devleti'ndeki gayrimüslimler, 19. yüzyıla kadar millet sistemi çerçevesinde devletin kendilerine tanıdığı haklardan yararlanarak, son derece rahat bir hayat sürdürdüler. Fakat bu yüzyılın başından itibaren çeşitli nedenlerle Osmanlı Devleti'nin zayıflamasıyla birlikte onun topraklarını paylaşmak isteyen yabancı devletler, ülke içindeki gayrimüslimleri kendi çıkarları ve emelleri doğrultusunda kullanmaya başladılar (Sezer 1999: 173). Bu doğrultuda Osmanlı toprakları misyonerlerin faaliyet alanı içine girmeye başladı.

Osmanlı topraklarına Protestanlık ilk defa İngiliz misyonerlerince 17. yüzyılın birinci yarısında girmiştir. 18. yüzyıldan itibaren örgütlü bir şekilde çalışmaya başlayan İngiliz Protestan misyonerlerinin faaliyetleri 20. yüzyıl başlarında doruk noktasına ulaşmıştır. Bununla beraber, Türkiye'de Protestan misyonerliğinin gelişmesine en büyük katkısı İngiliz misyon örgütlerinden ziyade Amerikan misyon örgütleri yapmıştır. Zira, Osmanlı topraklarındaki Amerikan misyon örgütlerinin faaliyetleri, diğer misyon örgütlerine göre siyasi ve kültürel sahada daha fazla etraflı sonuçlar doğurmuş, 19 ve 20. yüzyıllarda çoğunlukla Osmanlı-Amerikan diplomatik ilişkilerinin belirleyici bir unsuru olmuştur (Güler 2005: 236).

Osmanlı ülkesinde faaliyet gösteren Amerikan Protestan misyon örgütlerinden en büyüğü ve önemlisi American Board of Commissioners for Foreign Missions (American Board)'dur. Bu örgüt 1810 yılında Boston'da Presbyterian ve Congregational kiliselerinin üyeleri tarafından kurulmuştur. Başlangıçtaki hedefi Amerikan yerlilerini ve Amerika kıtasındaki Katolikleri Protestanlaştırmak iken, sonradan "*bütün dünyayı Protestanlaştırmak*" olan yeni bir hedef belirlemiştir (Aydın 2006: 81). Protestan misyoner teşkilatların dünyayı aralarında paylaşmalarında Osmanlı Devleti esas itibarıyla ABD'nin payına düşmüş ve ABCFM Osmanlı topraklarında 1870 yılına kadar tek başına faaliyetlerde bulunmuştur (Güler 2005: 236; Aydın 2006: 81).

19. yüzyıl, Kocaeli'nin kozmopolit yapısı için de oldukça hareketli geçmişti. Osmanlı Devleti içerisinde yüzyıllarca Türklerle kardeş olarak yaşayan gayrimüslim Osmanlı vatandaşları 19. yüzyıl içerisinde bu kardeşliklerini ihanet derecesine getirmişlerdi. Devletin kendi ülkesindeki azınlıklarla ilgili özgürce kararlar alabilmesi özellikle bu yüzyılda çok zordu. Birçok devlet Osmanlı vatandaşı olan bu azınlıkların hamiliğine soyunmuş ve devlete bu yönde baskılar yapmıştı. Bu durum Kocaeli Sancağı'nda da kendisini göstermişti.

BAZI AMERİKALILARIN ADAPAZARI'NDAKİ MİSYONERLİK FAALİYETLERİ

19. yüzyıl başlarında, dünyanın çeşitli bölgelerinde çok daha erken tarihlerde başlamış olan Katolik misyoner faaliyetlerine rakip olacak yeni Protestan misyoner teşkilatları kurulmaya başlanmış ve zamanla sayıları artmaya devam etmiştir. Birçoğu Amerika'nın önde gelen yüksek okullarından mezun ve sahalarında yetişmiş uzmanlardan (profesör, doktor, öğretmen, edebiyatçı, tarihçi, dilci) olan misyonerler, buldukları bölgede kurucu vazifesi görmekte ve kendilerine yerli halktan yardımcıları yetiştirmekte idiler. Misyoner cemiyetleri geldikleri ülkelerde yapılanmalarını tamamladıktan sonra, tesis etmiş oldukları kolejlerden mezun olan kabiliyetli öğrencileri seçerek misyoner olarak eğitmekteydiler (Mutlu 2005: 286, 290, 293).

Misyonerlerin, 1820-1881 yılları arasında, Amerikan dergi ve gazetelerine Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili, arkeoloji, dilbilimi, bitki örtüsü, yerel örf ve adetler gibi konularda yazdıkları makaleler 80'in üzerindedir. Aynı sürede, misyonerlerce yayımlanan anı, gezi notları, tarih denemeleri gibi kitapların sayısı da 50'ye yakındır (Genel Kurmay Başkanlığı 1994: 16).

19. yüzyılda Osmanlı Devleti sınırlarında birçok misyoner faaliyet göstermiştir. Bu misyonerler, faaliyet alanları olarak daha çok devlet vatandaşı olan Ermeni ve Rumları seçmişler ve çeşitli şekillerde bu milletlere tesir etmişlerdir.

Kocaeli ve çevresinde yoğun olarak Ermeşe ve Bahçecik'te Ermeniler bulunuyordu. Ermeşe Köyü'nde bir ruhban okulu vardı. Bölgede yaşayan Katolik Hıristiyanlar bu okula gidip dini eğitim alabiliyorlardı (BOA. ŞD. 1565/5). Bununla birlikte her yıl Emeni ziyaretçiler Anadolu'nun her yerinden buraya gelirlerdi. Her yıl ziyaret mevsiminde hükümet bölgede sıkı güvenlik tedbirleri alırdı. Bu dönemde biri Bahçecik'te diğeri de Adapazarı'nda iki Amerikan mektebi vardı. Bu okullarda Protestan Rum ve Ermeniler eğitim görmekteydiler. Bu okulların müdürleri ve önemli öğretmenleri Amerikalı ve Amerikan tebaasındandılar. Diğer öğretmenler ise Ermeni idiler ve Osmanlı Devleti tebaasındandılar. Hiçbir Müslüman çocuğun bu okullara gitmemesi devlet tarafından kararlaştırılmıştı (Selvi 2005: 485). Kocaeli'ndeki bu kozmopolit yapı birçok misyonerin dikkatini çekmiş ve faaliyetlerini bu bölgede gerçekleştirmesine neden olmuştur.

Osmanlı Devleti'ndeki misyonerlik faaliyetlerden bir tanesi de 1846 (h.1262) tarihinde Kocaeli Sancağı'nda vuku bulmuştu. Amerika vatandaşı birkaç kişi Kocaeli Sancağı kazalarından olan İzmit ve Adapazarı'na gelip Rum ve Ermeni gençlerini başlarına toplayarak onlara tesir etmişlerdir. Bu durumun büyük bir olaya sebebiyet vereceğinden korkan İzmit ve Adapazarı Kazası Emeni ve Rumları üç adet dilekçeyi Kocaeli Sancağı meclisine sunmuşlardır. Bu dilekçelerden ikisi Ermeniler, biri ise Rumlar tarafından takdim edilmiştir. Rumlar tarafından sunulan ve 48 Rum ileri geleninin imzasını taşıyan dilekçede şöyle denilmekteydi:

“Reayetlü sadafetlü hürmetlü regabetlü rahib ve delilimiz metropolid Diyonisyus cenabları Kocaeli Sancağı kazalarından Adapazarı Kazasında sakın Rum milleti papas ve ihtiyaran ve kocabaşılar ve fukara ve beraya ve reaya ve ahali bendelerinin arz-ı ifade halleridir ki bir müddetden berü Amerikan tebasından bir nefer zimmi her-bar Adapazarına gelüb gitmekte olub mersum kâh tabib suretinden görünüb ve kâh gezginci seyyahın zümresinden görünüb mechûlu'l hâl bir kimesne olarak beher yevm hanelerde ve kahvehanelerde ve kırlarda ve تنها mahallerde milletimizin bir takım şâbb-ı emred delikanlıları ve genc ve tevanaları başına cem' idüb hafice enva'-ı meşveret ve fesâd itmekte iseler de bu ana kadar siyak-ı sibakından bir şeyini fehim idemeyüb ancak gün begün mersum Amerikalıya tabi olan delikanlılarımızın itaat hareketleri uygunsuzluk anlaşılıb ezcümle analarına ve babalarına ve papaslara ve ihtiyarlara itaatsizlik suretleri tutub ve her ne kadar kiraren muraden milletçe çağırılıb mersum Amelikalinin yanına varmamaları ve mersum ile hâdim olmamaları kendülerine tefhim ve tembih olunmuş ise de asla itaat ve nahiye kabul itmeyub ve bir takım şütüm-i galize ve itale-i lisan itmekte olduklarından mersum amerikan gelüb gitdikce çocuklarımızı bütün bütün başdan çıkarub ve meram-ı maksadları ve meşveretleri ne olduğu bir türlü fehim idemeyub ancak itvad ve harekât-ı namerziyelerinin pek uygunsuz olduğundan eğrice şimdilik bir mazeratları yoğ ise de havf ideriz ki mersuma tabi olanlardan mazerat ve bir fesâd-ı azim zuhur ider ise bir kere şirazeten nizamından çıkarsa sonra zabıtçe ve milletçe önü alınmaz ve zabtı mümkün olmaz bir fesada mevdi olacağı zahir ve nümayan olmağla tiz elden Rum Milleti sağîri ve kabiri marifet ve ittifakla iş bu tahrirat tertib ve cenabınıza takdim kılındı benin teali keyfiyet-i malûm rağbetleri oldukda cenabınız dâhi iktiza iden mahallere tahrir ve ifade birle mersum Amerikalının kazamızdan defi hususlarına sırf neferine gayretleri buyurularak şaya hazret-i şahanede cümlelerimiz asude ve müterecci el-bal olmalarımız ve deay-ı ikbal ömür-ü şevkat-ı şahanede mevaziyet ideceklerimiz derkâr olmağla olbabda gayret ve siyanet deabetlü sedafetlü hürmetlü rahib ve delilimiz metropolid diyonisyus cenablarımızındır” (BOA. A. MKT. 48/66 lef:3)

Bölge sakinlerinden Ermeni vatandaşlarca gönderilen dilekçede ise konu şöyle dile getirilmektedir:

“Riayetlü sadafetlü hürmetlü rahib ve delilimiz hoca istiyân cenabları Kocaeli Sancağı kazalarından İzmid Kazasında sakın millet-i Ermeniyânın papasları ve kocabaşıları ve ihtiyarları ve fukara ve reayanın arz ve ifade halleridir ki bir müddetden berü Amerikan tebasından cünd nefer zimmi zuhura gelub her-bar İzmidde gelub gitmede ise de kâh tabib güruhunda ve kâh gezginci seyyahın zümresinden görünüb mechûlu'l hal kimesne olarak beher yevm kahvehanelerde ve hanelerde ve köylerde ve تنها mahallerde bir takım cahil makvelesinden olan eşhası başına cem' idüb gizli ve mahfi enva'-ı meşveret ve fesad-ı azim itmekte ise de bu ana kadar siyak-ı sibakından bir şeyi fehim idemediği ancak mersume tabi olan cahil mukaveleri gün begün tuğyan ve itaatsizlik semtine ezcümle anasına babasına ve papaslara ve ihtiyarlara âdem-i itaat ve şütüm-i galiz ve itale-i lisan itdiklerinden defaatle ve tekrarla mersumları celb ve mer-

sum amerikanın yanına varmamaları ve onunla hâdim olmamaları kendülerine tenbih ve ta'kid olmuş ise de aslen ve asla katiyen itaat itmeyüb ve nasihat kabul itmeyüb elhasıl Amerikan İzmide gelüb giddikce bir takım cühelayı başdan çıkarub ve meram-ı maksadları ve meşveretlerinden anlaşılmayub eğrice şimdilik alinen bir mazeretleri yoğ ise de itiyad ve her gün namerziyyelerinden müsettefad olan vadeden vadeden bir mazerat-ı kâin ve bir fesâd-ı azim zuhur itmesi mukadderdir ve havf iderizki bir kere şiraza nizamından çıkarsa sonra zabıtce ve milletçe önü alınmaz ve zabtı mümkün olmaz bizler dahi devlet-i âliye ebedi'ül devamın sadık ve has reayası bulduklarımız hasebiyle tizelden milletce sağır ve kebir-i cem' olub iş bu tahrirat-ı acizanemize tahrir ve tertib ve cenabınız takdim kılındı keyfiyet malum-u rağbetleri oldukda cenabınız dahi iktiza iden mahallere tahrir ve ifade birle şu Amerikalının bu taraftan defi hususunun sarf-ı gayret iderek saye-i şevket vaye-i hazret zelül reaya bendelerine emin ve istirahat itdirilmek babında gayret ve himaye rahib cenaplarıdır" (BOA. A. MKT. 48/66 lef:1)

Dilekçeler birbirlerine çok benziyor olup farklı kişilerce kaleme alınsalar da aynı konuyu anlatmaktadır. Kocaeli Sancağı'ndaki Emeni ve Rumlar bir süredir Amerika vatandaşı bir gurubun Kocaeli Sancağı'nın merkezi olan İzmit ile sancağa bağlı kazalardan olan Adapazarı'na gelip gitmelerini ve kendilerini doktor veya seyyah gibi gösterip bölgedeki kahvehanelerde evlerde ve birçok mahalde gençleri başlarına toplayıp gizlice onları kandırmalarından rahatsız olmuşlardı. Buna rağmen bölgede önemli bir olayın vuku bulmadığını ancak gençlerin uygunsuz hareketlerinin arttığını belirtmişlerdi. Bu Amerikalıların yanlarına gitmemeleri konusunda uyarılmalarına rağmen gençler büyüklerini dinlememişler ve saygısız davranışlarına devam etmişlerdir. Vatandaşlar bu Amerikalıların maksatlarını bir türlü anlayamadıkları gibi bu Amerikalılardan hiç hoşlanmamışlardı. Vatandaşlar konunun derhal çözüme kavuşmasını istemişlerdi. Çünkü bu durum ileride daha kötü olaylara sebebiyet verebileceğinden korkuyorlardı. Bu nedenle derhal konu yetkililere bildirilmişti ve Amerikalıların Kocaeli Sancağı'ndan kovulması istemişlerdi.

İNGİLİZ SEFARETİ TERCÜMANI MÖSYÖ ŞİLİ VE MİSYONERLİK FAALİYETLERİ

Osmanlı Devleti 19. yüzyıl içerisinde Avrupalı devletlerin entrikalarına oldukça fazla maruz kalmıştı. Osmanlı Devleti'nin bu dönemdeki durumunu 1839'da İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Palmerston'un Fransız Büyükelçisine söylediği sözlerden anlamak mümkündür. Lord Palmerston şöyle diyordu:

"Şunu hareket noktası olarak kabul ediyorum ki: ortak siyasetimizin hedefi Osmanlı İmparatorluğunun muhafazasıdır. Avrupa'da dengeyi elde tutmanın en az zararlı teminatı budur." (Yerasimos 2001: 36).

Avrupalı devletlerin gücü ve aldıkları imtiyazlar münasebetiyle Osmanlı topraklarında çeşitli olaylar gerçekleştirmişlerdir. Bunlardan biride hiç şüphesiz kışkırtma faaliyetleriydi. Birçok milleti bünyesinde barındıran Osmanlı Devleti, yabancı devlet misyonerlerinin kışkırtma faaliyetlerinden oldukça etkilenmişti. Bu faaliyetlerden bir tanesi de yukarıda bahsedildiği üzere İngiliz Elçiliği tercümanlarından Mösyö Şili'ydi.

İngiltere sefaretı tercümanlarından Mösyö Şili, İzmit, Bahçecik ve Adapazarı'na gidip Ermeni milletinden olan ahaliye bir takım telkinlerde bulunmaya çalışmıştı. Ermenilere, "gerekirse biz elimizden geleni yapacağız ve müdahale edeceğiz, gelen gemileri İzmit Körfezine göndereceğiz" diyerek teşvikte bulunmuştu. Bunun semeresi olarak İzmit'te Reji kolcularıyla Ermeni Tütün kaçakçıları arasında bir münakaşa vuku bulmuştu. Bu münakaşada silahlar dahi kullanılmıştı. Zaptiyeler yetişerek münakaşayı önlemişlerdi. Bu olaylar üzerine Ermeniler dükkânlarını açmamışlardı. Dükkânların açılmaması üzerine İzmit mutasarrıfı tarafından tahkikat yapılmıştı. Yapılan tahkikat sonucunda Ermeniler kapalı durumdaki işyerlerini açmaya mecbur olmuşlardı.

Mösyö Şili'nin kışkırtmaları sonucu Ermeniler, bir türlü rahat durmuyorlardı. Durum ciddi bir hal alınca, 9 Ocak 1896 (28 kânunuevvel 1311) Perşembe günü Süvari Kaymakamı Çerkez Mehmed ve Süvari Yüzbaşısı Mehmed Ali yaptıkları tahkikat sonucu bir rapor hazırlamışlardı. Bu raporda şöyle denilmekteydi:

"Bugünlerde güya bir ayin-i ruhani icra edecekler imiş de müsaade alur gibi kumandan paşaya müracaatla kilisede gece ve gündüz toplanacaklarını haber vermişlerdir hâlbuki meseleden akdem bila-mezuniyet kiliseye girdikleri cihetle bu ise bir maksaddan ibaretdir ve şimdilik bu maksadlarını ima eder bir hadise müşahede edilmemiştir"

İzmit'te ikamet etmekte olan Çerkez Muhacirler, Abazalar, Gürcüler, Lazlar, Boşnaklar ve Anadolu'dan gelen ahali, Ermenilerin yaptıkları bu davranışlara bir karşılıklıta bulunmamışlardı. Ancak halk arasında güya padişah "Ermenileri yağma ediniz" demiş ve bununla ilgili bir ferman yayınlamıştı. Güya bu ferman da hükümetçe sır gibi saklanmaktaydı. Ancak bu tarz söylentilerin aslının olmadığı hükümet yetkililerince ahaliye anlatılmıştı.

Adapazarı'nda ikamet etmekte olan Boşnak muhacirlerinden İbrahim Bey, Adapazarı'ndaki Boşnaklar içerisinde sözü dinlenen bir şahıstı. Ermeni olaylarından birkaç gün sonra İbrahim Bey Boşnakları Ermenilere karşı ayaklandırmıştı. Boşnaklar Ermenilerin üzerlerine giderlerken durum hükümetçe haber alınmış ve durum men edilmişti (BOA. Y. PRK. ASK. 109/53, Lef:1).

Mösyö Şili, İzmit, Adapazarı ve Bahçecik bölgelerinde Sadece Ermenilerle görüşüp onları kışkırtmaya çalışmamıştı. Bölgeye yeni adapte olmaya çalışan Çerkezlerle de görüşmüş ve birtakım faaliyetlerde bulunmuştur. 29 Aralık 1895 (17 Kânunuevvel 1311) Pazar günü İzmit Mutasarrıflığı'na

yazılan şifrede “İngiltere Sefaleti tercümanlarından Mösyö Şili maiyetinde Bir Karadağlı ile cuma günü İzmitte ve ertesi günü Bağçeciğe ve bugün dahi Adapazarına azimet etmiş olduğu İzmit kumandanı paşa hazretlerine arz kılınmış olduğundan...” denilmekteydi. Mösyö Şili, bu bölgelerde dolaşmış ve Çerkezlerle görüşmüştü. Hakkında hiçbir inceleme yapılmadan istediği gibi dolaşması uygun görülmemiştir. Kendisine bir şey sezdirilmeyerek ne için dolaştığı ve kimlerle görüldüğünün araştırılması için gerekli memurların acilen gönderilmesi istenmiştir. Gerekli tedbirler alınmaz ise istenmeyen durumların olabileceği bildirilmiştir (BOA. Y. PRK. ASK. 109/53, Lef:3).

29 Aralık 1895 (17 Kânunuevvel 1311) Pazar günü İzmit Kumandanı Ferik Seidaldin yazdığı şifrede Mösyö Şili'nin nerelere gittiğini şu şekilde yazmıştır:

“İngiliz sefaret tercümanlarından Mösyö Şili maiyetinde bir Karadağlı ile Cuma günü akşam treniyle Dersaadetten İzmitte bil-vurud ertesi günü Bağçeciğe azimed ve bir gece orada avded idüp bu günde trenle Adapazarına azimet itdiği beray-ı malumat maruzdur ferman 17 Kânunuevvel 311 kumandan-i izmid Ferik seidaldin” (BOA. Y. PRK. ASK. 109/53, Lef:4).

29 Aralık 1895 (17 Kânunuevvel 311) Pazar İzmit Kumandanı Ferik Seidaldin Paşa'ya yazılan yazıda, bu tarihte gönderilen raporunda, Mösyö Şili'nin Çerkezlerle birleşip bir ihtilal hazırlığı içerisinde olduğu haber verilmiştir. Mösyö Şili'nin hiçbir işi yok iken İzmit, Bahçecik ve Adapazarı'nda dolaşması normal bir durum olmayıp; belki de para gücüyle bir takım entrikalar çevirmek maksadında olduğu vurgulanmıştır. Nereye ve ne için gittiği ve kimlerle görüştüğü takip edilmeksizin istediği yerlerde dolaşmasına meydan verilmesi katiyen caiz olmayacağına kanaat getirilmiş ve kendisine bir şey sezdirilmeyerek kimlerle görüştüğünü, ne için dolaştığını anlamak için lazım olan memurların acilen gönderilmesi ve tedbirlerin alınması emredilmiştir (BOA. Y. PRK. ASK. 109/53, Lef:5).

9 Ocak 1896 (28 Kânunuevvel 1311) Perşembe günü askeri erkân tarafından yazılan bir raporda, İngiltere Tercümanı Mösyö Şili hakkında 2 Ocak 1896 (21 Kânunuevvel 1311) tarihinde yapılan tahkikat sonucunda Çerkez ahalinin ve diğer ahailerin intikam gayesiyle kışkırtılmak istendiği ancak yapılan tahkikat neticesinde Çerkez ahalinin kışkırtmalara kanmadıkları bildirilmiştir (BOA. Y. PRK. ASK. 109/53, Lef:8).

Mösyö Şili hareket alanı olarak kendisine, Adapazarı Kazası'nın da bağlı bulunduğu İzmit Sancağı'nı seçmişti. Önce Ermeni ve Rumlarla münasebet kurmuş, onları isyana ve bölgede karışıklık çıkarmaya teşvik etmeye çalışmıştır. Yaptığı bu kışkırtmalar semeresini vermiş ve İzmit'te durum ciddi bir hal almıştı. Osmanlı Devlet yetkilileri Mösyö Şili'nin bu durumundan haberdar olmuş ve gerekli tedbirleri almaya çalışmışlardır. Mösyö Şili'nin kışkırtmaları daha çok gayrimüslim tebaa üzerinde etkili olmuştur. Müslüman ahalden olan Çerkezlerle de ilgilenmiş ancak istediği neticeyi alamamıştır.

Görüldüğü gibi oldukça rahat hareket serbestisine sahip olan Mösyö Şi-li, Adapazarı, Bahçecik ve İzmit'te bir takım olayların çıkmasına ve karışıklığa sebep olmuştur. Bölgede yaşanan bu durum Osmanlı Devleti'nin bulunduğu durum hakkında önemli ipuçları verdiği aşikârdır.

SONUÇ

19. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin eski ihtişamından oldukça uzaklaştığı bir yüzyıl olmuştur. Bu yüz yıl içerisinde özellikle Avrupalı devletler, Osmanlı Devletinin iç işlerine karışma yetkisini kendilerine kazandırmayı başarmıştı. Bu yüzyıl içerisinde birçok misyoner devletlerinin elde etkileri imtiyazlar dolayısıyla Osmanlı topraklarında değişik faaliyetlerde bulunmuşlardır.

Bünyesinde birçok etnik unsuru barındıran Osmanlı Devleti Fransız İhtilalının getirdiği Milliyetçilik akımının etkilerini 19. Yüzyılda en çok hissedilen devletlerden biri olmuştur. Özellikle Avrupalı devletler Osmanlı Devleti'nin bu durumunu kendilerine göre değerlendirmeye gayret göstermişlerdir.

Kocaeli Sancağı, özellikle 19. yüzyılda sosyo-ekonomik anlamda çok aşama kaydetmiş bir sancak olmuştur. Barındırdığı gayrimüslim nüfus ile yüzyıllarca kardeşçe yaşayan Müslüman unsurlar arasında kargaşa ortamı oluşturmak maksadını güden bazı misyonerler Kocaeli'nin sahip olduğu kozmopolit yapıyı değerlendirip çeşitli faaliyetlerde bulunmuşlardır. Misyoner unsurların Kocaeli'nde yaptıkları bu faaliyetler Osmanlı Devletinin 19. yüzyılda ne durumda olduğunu bir nebze de olsa anlatsa gerek.

KAYNAKLAR

BOA. A. MKT. 48/66 lef:1, Lef:3

BOA. C. BLD. 32/1592

BOA. C. BLD. 114/5683

BOA. C. İKTS. 29/1432

BOA. Y. PRK. ASK. 109/53, Lef:1, Lef:3, Lef:4, Lef:5, Lef:8

BOA. ŞD. 1565/5

AYDIN, Mithat, "Amerikan Protestan Misyonerlerinin Ermeniler Arasındaki Faaliyetleri ve Bunun Osmanlı-Amerikan İlişkilerine Etkisi" *XV. Türk Tarih Kongresi (11-15 Eylül 2006)*, Ankara, 2006, sf.79-122

ERCAN, Yavuz, "Osmanlı Devleti'nde Müslüman Olmayan Topluluklar (Millet Sistemi)", *Yeni Türkiye*, Yıl: 6, Sayı, 32, Ankara, 2000, s.396-406

Genel Kurmay Başkanlığı, *Türkiye-ABD İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Yarını*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1994.

- GÜLER, Yavuz, "Osmanlı Devleti Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri (1785-1914)" *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1, 2005, s.227-240
- MUTLU, Şamil, *Osmanlı Devleti'nde Misyoner Okulları*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul, 2005.
- ÖZCAN, Azmi, "İslahat Fermanı ve Din Hürriyetinin Sınırları", Editör: Özcan, Azmi, *Osmanlı Devleti'nde Din ve Vicdan Hürriyeti*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2000, s.107-114.
- ÖZTÜRK, Said, "Osmanlı Hoşgörüsü", <http://www.osmanli.org.tr/yazi-4-264.html> (12.01.2010).
- SELVİ, Haluk, "II. Meşrutiyet Dönemi'nde Adapazarı ve Çevresi (1908-1918)", Editör: DEMİR, Mustafa, *Sakarya İli Tarihi*, Cilt:I, Sakarya Üniversitesi Yayınları, Sakarya, 2005, s. 449-496.
- SEZER, Sezer, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e; Misyonerlerin Türkiye'deki Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri" *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara, Ekim 1999. s.169-184.
- YERASİMOS, Stefanos, *Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye Tanzimattan 1. Dünya Savaşına*, Çev., Babür Kuzucu, Belge Yayınları, İstanbul, 2001.